

MÁTÉ GABRIELLA (1996) Budapest

III. helyezett

MÁTÉ GABRIELLA

Megújulás – útkeresés – mitologizálás

I. AZ ELBESZÉLŐ SZÖVEGEK MEGÚJULÁSA

A megújulás mozzanata eredendően magában hordozza kétféle értelmezhetőségét: egyfelől a régi meghaladásával bekövetkező célelvű fejlődést, másfelől a réginek az új állapotába átlépni képes ciklikus jellegét. Ciklikusság és célelvűség dichotómiáját a szövegek tekintetében is érdemes vizsgálni: Lotman például két, ellentétes minőségekkel rendelkező szövegtípusból, mitologikus és cselekményes szövegből vezeti le a modern cselekményes szövegeket.¹ De hasonló különbségtétel olvasható Szegedy-Maszák Mihálynál is, aki a mítoszt a legrégebbi történelmes műfajként, a regénnyel szembeállítva vizsgálja: utóbbira az események időrendje és célelvűsége, szintagmatikus viszony, oksági összefüggés, metonímia a jellemző, előbbire pedig a felcserélhetőség, körköröség, rokonértelműség, paradigmikus viszony, hasonlóság és metafora² – Olasz Sándor mindezt azzal a gondolattal egészíti ki, hogy a modern regényre a mítosz jegyeit látja érvényesnek.³

Felmerülhet a kérdés, hogy a „nagy elbeszélésekkel” szembeni bizonytalanság légkörében beszélhetünk-e egyáltalán mítoszokról, vagyis hogy a mítoszok nem az átfogó érvényességüket a posztmodernben elveszített metaelbeszélésekhez tartoznak-e. Lyotard szerint azonban ezek a „nagy elbeszélések” nem mítoszok, hiszen bár a társadalmak intézményeit és gyakorlatait, gondolkodásmódokat és etikákat legitimálnak, „a mítoszoktól eltérően azonban a legitimitást nem egy eredendő, megalapozó aktusban keresik, hanem a beteljesítendő jövőben, azaz egy még megvalósítandó eszmében”, amely eszmének „általános érvényessége miatt van legitimáló értéke”.⁴ A metaelbeszélések – Lyotard példái a szabadság, felvilágosodás és szocializmus – elsősorban a társadalmakra vonatkozó narratívák, így célelvűek, a mítosz ciklikus világvégével szemben. A „nagy elbeszélések” vége nem jelenti tehát a mitologikusság végét, ellenkezőleg, a társadalmi metanarratívák válságával párhuzamosan a mitologikusság egyszerre közvetíti a megalkotható és a maga egységében felmutatható világszerűség igényét, és mutat rá a nyelvi (re)konstrukció lehetetlenségére azzal, hogy a szövegen kívüli valóságra sem egységes, nyelvíleg leírható létezőként tekint. Ebben a rámutató gesztusban a mitologikus, a mítosszal kapcsolatot tartó szövegek – legyen ez a kapcsolat tartalmi, motivikus vagy épp a szövegszervező stratégia alapján működő – épp a metanarratívák elbizonytalanodására reflektálnak. Ez nem egyenlő csupán az „archaikusabbhoz” való visszanyúlással, sokkal inkább a narratíva által a valósághoz való hozzáférés megkísérlésének más, nem metonimikus, hanem metaforikus összekapcsolásokon és azonosításokon alapuló stratégiájával. Már csupán ez alapján is világos, hogy a ciklikusság-mitologikusság és célelvűség dichotómiájánál maradvá éppén utóbbi szemlélfelhető gyanakvással a posztmodernben.

A mítoszok felé fordulva újabb kérdések merülhetnek fel azzal kapcsolatban, miben különbözik a posztmodern vagy a posztmodern utáni – ahogy tetszik – mítoszcselekmény a modernség felfogásától. Loszev megállapítása nyomán a mítosz nem csupán az embert körülvevő természeti valóságot és annak jelenségeit magyarázza, de önmagában jelentéssé, így nem szorul magyarázatra és tudományos vagy történelmi megfajlásra.⁵ Meletyinszkij meglátása szerint az a funkciója, hogy az egyént a társadalmi és természeti körforgás részévé tegye, ezt pedig úgy viszi véghez, hogy elsősorban metafizikai problémákra koncentrálnak (születés, halál, sors), a kevésbé felfoghatóval a könnyebben felfoghatóval, az ésszel felérhetetlent az ésszel felmérhetővel, a nehezebben megoldhatóval a könnyebben megoldhatóval magyarázza. Noha a mítoszra nem a metonimikus belső logika jellemző, alapvető funkciója a harmóniateremtés, a káosz kozmoszá szervezése, amelyet egy zárt szimbolikus rendszert felállítva modellál.⁶ Itt nincs mód kitérni minden, a modern és késő modern mítoszcselekmény szempontjából meghatározó szerzőre és iskolára, ez a két gondolat azonban önmagában is jól rávilágít a posztmodern előtti mítoszfelfogásnak arra az alapvető jellegzetességére, hogy a mítosz mint uni-

verzális inerciarendszer működik, segítve a magasabb rendű összefüggéseket felismerő, teljesebb tudást az egzisztenciával kapcsolatban.

Ez a fajta beágyazottság a posztmodernben a metafizika megingásával szükségképpen átformálódott, és így elkerülhetetlen lett annak regisztrálása, hogy a mítoszra való tekintés nem segít hozzá abszolút megismeréshez. Mindez azonban nem a mítosz minőségeiből, hanem a metonimikus megismerési stratégiák ellehetetlenüléséből adódik. E metonimikus jelleg visszaszorulásával párhuzamosan előtérbe kerül a mítosz metaforikus belső logika alapján szerveződő s így a köznap értelemben véve irracionális, ciklikus mivolta. Az egzisztenciával kapcsolatos kérdésfeltevések nem válnak lehetetlenné, de ahogyan arról fentebb már szó esett, a szöveg a szövegen kívüli valóságot nem célulvű logikai rendszerben, hanem a mitológikus, metaforikus vonatkoztatási rendszerben tudja feltérképezni. A mitológikuság ilyen értelemben egyfajta válasz: a lét- és világmagyarázat mitológikus rendszerben való elbeszélhetősége szoros párhuzamosságot implikál a posztmodern lét- és világtapasztalat és a mítosz között. Különösen szép példaként kínálkozik az *Emlékiratok* könyvének (Nádas Péter) *Egy antik faliképre* című fejezete, ahol az elbeszélő a kép médiumán keresztül igyekszik hozzáférni a mítoszhoz, amelyet szintén médiumként működtet, hogy azon keresztül saját magát és emlékeit perspektívába helyezze. A szöveg azonban tematizálja a közvetlen hozzáférés nehézkességét, sőt lehetetlenségét: az antik kép interpretációs kísérletei látszólag széttartóak, egymás ellen dolgoznak, valójában azonban éppen azáltal szerveződnek egységbe, hogy közben rámutatnak arra, hogy az összefüggés nem a racionalitás, hanem a mitológikuság szabályai szerint jöhet létre. A szöveg külön szépsége, hogy kiindulópontja az ekphrasis, vizualitás és szó kapcsolatát pedig roppantul érdekesen értelmezi újra azáltal, hogy a posztmodern képzőművészetekre (is) jellemző jellegek – „tisztátalanság, hitetlenség, belebonyolódás, kontextusba ágyazottság és feltérképezés”⁷ – köszönnek vissza a fejezet nyelvi megoldásaiban, az elbeszélő belső beszédében és gondolatmenetében.

II. A MITOLOGIZÁLÓ SZÖVEG

A mitologizáló szöveg vagy médiumként használja a mítoszt – annak szereplőit, mozzanatait, mitológémákat – a hagyományba való belépéshez és annak újraértéséhez, vagy maga is a mítosz mintájára konstruálódik, sőt, egy szövegen belül akár mindkét stratégia tetten érhető. Utóbbira példa a *Sinistra körzet* (Bodor Ádám): a szüzsét strukturáló elemek a mítosz szempontjából a leginkább hozzáférhetőek, de ezzel szoros összefüggésben a tér szerveződése is mitológikus. Lotman már említett elgondolása szerint a mitológikus szövegekre a ciklikusság, kezdet és vég kategóriáinak hiánya érvényes: „a szöveg egy szüntelenül ismétlődő mozgást végző mechanizmusként gondolható el, amely a természeti folyamatokkal, az évszakok, napszakok, csillagképek váltakozásával szinkronban működik”.⁸ Az emberi élet szintén nem lineáris időkeretben gondolható el, az előbbiekkal többretegű topológiai rendszerbe szerveződik: a napszakok, évszakok váltakozásai és az emberi élet ciklikus láncolata kölcsönösen homeomorf jelenségek, azaz nem hasonlóak, hanem azonosak egymással. Ezek a szövegek a világ sokféleségét invariáns képekké alakították, ezáltal pedig az idő kategóriáját nélkülöző, végtelen reprodukciós folyamatról, bizonyos értelemben az állandóságról szólnak. A cselekményes elbeszélések ezzel szemben az állandótól eltérőről, az egyszerűről számolnak be: „az előbbi típusban az elv rögzült, itt az eset”⁹.

A *Sinistrán* természetesen nem lehet számon kérni egyik tulajdonságalmat sem, néhány jege azonban vitathatatlanul a mitológikus szövegek felé mutat. Az időviszonyok fellazulása, bizonytalansága – „Hetek, hónapok vagy talán már évek óta éltem Andrej Bodor álnéven Sinistra körzetben” –, az önmagát ismétlő és ritmizáló szöveg a ciklikusságra, a célulvűség látszólagossága – a fő motiváció hangsúlytalansága, meg nem valósulása révén – pedig az ok-okozatokat eredendően nélkülöző szerkezetre utal. Az időbeli bizonytalanság ellenében a térbeli szerveződés zártsága működik szervezőelvként: a tér zártsága, önmagában teljes mivolta révén Bengi László megfogalmazásában a körzet mitikus eredetű lét-, illetve világmódel.¹⁰ A modern cselekményes szövegek a két fentebb vázolt szövegfajta kölcsönhatásából alakultak ki: az egymásra hatás során a ciklikus szerkezetű szövegek tagolt, lineáris rendszerekre fordítottak le, a szereplők pedig, amelyek eddig egy alak más-más megnevezései voltak, most figurák sokaságára esnek szét.¹¹ A *Sinistra körzet* felcse-

rélhető, összetéveszthető, hasonló nevű, hasonló funkciójú vagy hasonmás szereplői – a három Tomioaga vagy a Hamza Petrikák, az ikrek, akik egy nevet viselnek – innen magyarázva könnyen érthető, egymásba vetülő, egymáshoz képest állandóan elmozduló identitások.¹² A típusok egymásra hatásának egyik eredményét Lotman a következőképpen írja le: „egy bizonyos szüzsébeli tér két részét, a külső és belső szférát egy határvonal választja szét, és egy szereplő lehetőséget kap a cselekményben, hogy átlépje ezt a határt” – ez az akadály egyébként perszonalifikálódhat is, ekkor jön létre az antagonista figurája. „Az események elemi sorjázása a mítoszokban láncszerkezetet mutat: belépés egy zárt térbe – kijutás onnan (a lánc mindkét irányban nyitott, és elemei a végtelenségig szaporodhatnak).”¹³ A belépés aktusa a halál, fogamzás, hazatérés mozzanataiban mehet végbe, a belépés-halál mozzanatot követő újjászületés a leginkább explicit módon a névadás gesztusában történik meg – érdemes innen nézve felidézni Andrej megérkezését a körzetbe, illetve a névadásának körülményeit, különös tekintettel arra, hogy új személyazonosságát egy dögcedulára írva kapja meg.

Andrej megérkezésének kapcsán érdemes megvizsgálni a regény motivikus kapcsolatait is a mítosszal: Sinistrába való megérkezés és távozás eseménysora a katabasis–anabasis mitológájával, azaz az alvilágba való leszállás és visszatérés eseménysorával játszik egybe. Emlékeztet mindez a mítoszok elemi láncszerkezetére, ám annak szerepe a mitikus történet lineáris elbeszélésében átalakul. Az eredendően a ciklikussághoz kapcsolódó mozzanat a célelvű történetmesélés epizódjává válik, mitikus jellegét mégsem veszíti el teljesen: a speciális térbe való belépés, a találkozások és másik szféra tapasztalata segíti a hősök és történeteik önreflexióját, azáltal, hogy valamilyen tudás birtokába jutnak a mitológikus – azaz ciklikus egységben, többrétegű rendszerként szerveződő – világokkal kapcsolatban. Az antikvitásban olyan szereplők számára adatott meg az alvilágba való leszállás, mint Heraklész vagy az eposzhős Odüsszeusz és Aeneas, a mitikus világtapasztalat azonban leginkább a mitológéma keresztény továbbélése révén, Dante *Isteni színjátékában* ölt monumentális formát. A katabasis során a belépés feltétele egy áldozat, a korábbi identitásról való lemondás és az új vállalása, azaz felejtés és emlékezés. A főszereplő egy találkozás reményében érkezik, a szférába egy kísérő, Nikifor Tescovina vezeti be. Arról, hogyan szokás megérkezni Sinistrába, keveset tudunk meg, Andrej önkéntes érkezése azonban rendkívülinek tűnik. Identitását a papírjait rejtő bicikliről való lemondással veszíti el. Az eseménysor – az antik vagy keresztény – alvilág-képzetekkel méri össze a Sinistrát, amellyel összekapcsolható egy másik motívum is. A *sinistra* a latinban bal oldalt, bal kezét jelent, amely a keresztény hagyományban és az utolsó ítélet képtípuson a kárhozatra ítélték oldala: az utolsó ítélet ikonográfiai típusa szerint a középen elhelyezkedő Krisztus jobbán az üdvözültek mennybéli, balján pedig a kárhozottak pokolbéli szférája található.

A mítosz világgépe függőleges kiterjedésű kozmikus tér, amely tagolódása szerint minőségileg differenciált,¹⁴ ennek alapján tehát az alvilágba vagy pokolba érkezőnek függőleges tengely mentén kell mozognia egy más minőséggel rendelkező szférából. Andrej érkezésének képsorában függőleges elmozdulás megy végbe: „Egy tavaszi napon érkeztem kerékpáron a Baba Rotunda-hágóra, onnan pillantottam meg először azokat a kevély ormokat, amelyek tövében később szinte elfelejtettem addigi életemet. A délután narancsos fényeiben hosszú, éles árnyékokkal a Sinistra medencéje terült elém. A völgy alján, a folyó kanyarolatai mentén füzes sötétlett, túlsó partján ritkás hársor kigyózott, a messzi napsütötte lejtőkön zsindefedelek csillogtak, leghátul, a fenyves fekete gallérja fölött villóztak a Pop Ivan és a Dobrin jeges tornyai. Mögöttük üveges zöld idegenséggel az északi égbolt.” Mindez árnyalja a körzet pokolképzettel való összekapcsolását: a *Sinistra* szüzséjét szervező mitológikuság, amely lehetővé teszi a lét- és világmodellként való működtetését, egyúttal kizárja, hogy ez a tér egyféle minőségre, képzetre lefordítható legyen, s így negatív alvilágként értelmeződjön. A motivikus kapcsolatok ennek mentén nem azonosítják a körzetet a pokollal, hanem hasonlatossá teszik, megengedve egyéb minőségek jelenlétét is. A regény térszerkezete nem interpretálható egyféle képzetre lefordítva, a képzeteknek nincsen egyetlen, egyedül érvényes rendszere, ebben az elméleti keretben pedig problematikussá válnak a konkrét történelmi és politikai tapasztalat felőli, elsősorban morális alapú megközelítések. Ahogyan korábban szóba került már, a referenciális valóságra vonatkozás lehetetlenségére éppen a mitológikuság mutat rá, a mitikus modellben történő szövegkonstruálás érvényen kívül helyezi a közvetlen elbeszélhetőséget. A mítosszal való ilyenfajta kapcsolat ugyanakkor érthetővé teszi azokat az értelmezéseket, amelyek Bodor Ádám

prózájához konkrét történelmi tapasztalatokon, szociokulturális referencializálhatóságon keresztül közelítenek, a szövegnek a befogadó számára beláthatatlan forrásvidékével kapcsolatban törek-szenek megállapításokra. Az ilyen értelmezések az ebben a megközelítésben roppantul nehezen megragadható mitologizálást próbálják tetten érni, amikor atmoszférát, az értelmezői központ hiányát, amoralitást vagy egy univerzumba íródó történeteket feltételeznek. A mitikus alakzat kimutatója – Northrop Frye nyomán – ugyanakkor nem jelenti, hogy ezzel a látens tartalommal a *valódi* tartalmat lepleztük le, csupán egy, a teljes kritikai elemzés számára releváns összetevőt emeltünk ki.¹⁵ Az egymással ellentétes – vagy legalábbis látszólag ellentétes – értelmezések regisztrálása nem csökkenti az egyik vagy másik létjogosultságát.

III. AZ EGYÉN ÉS TAPASZTALATA

Felmerülhet a kérdés: mihez kezd a posztmodern – vagy posztmodern utáni, újfent, ahogy tetszik – mitologizálás az élménnyel, a tapasztalattal, legyen az szélsőségesen szubjektív vagy banálisan általános, értelmi, érzelmi; és főleg mihez kezd a nagyobb közösségeket, nemzeteket érintő történelmi és világrénddel kapcsolatos tapasztalatokkal. Lotman megközelítése szerint a mitikus szöveg az állandóságot darabolja fel, úgy, hogy az egyes eseteket a világ immanens sajátosságait hordozó törvényszerűségekké változtatja.¹⁶ Ez a megállapítás a posztmodern mítoszértése szempontjából is meghatározó: a mitologizálás az átélés, tapasztalat egyetemessé tételének eszköze is. A 20. század szélsőséges történelmi-politikai tapasztalatai nyomán az egyént a maga mulandóságában abszolút értéként felmutató tendenciákkal együtt felértékelődik az élmény, az átélés,¹⁷ annak a meggyőződésnek a nyomán, hogy a tapasztalat egyetemessé tehető, és a maga egyetemességében nagyobb szabású törvényszerűségek rendszerébe csatlakozik. Ez a felértékelődés egyszerre hordozza magában a metafizika iránti igényt, és mutat rá arra, hogy a magasabb rendű struktúrák már nem állnak készen rendelkezésre, azokat meg kell alkotni – az egyén élményeinek, tapasztalatainak segítségével. Ennek fényében a mítoszhoz való visszanyúlás nem olyasféle stratégiának az eredménye, amely saját magának legitimálását az „archaikusabb” körében, a *régi* presztízisébe kapaszkodva igyekszik biztosítani, a mítosszal kapcsolatban nem a *régi*, hanem a *más* a kulcsszó. A felismerés, hogy a metonimikus viszonyok rendszerének érvénytelenné válásával a mítosz kiemelkedett az európai(as) művelődés és kollektív kulturális kontextus mélyén – alapjánál – lappangó narratívák halmazából, és így előtérbe került metaforikus belső logika alapján szerveződő jellege, ciklikussága, amely az egyes mozzanatokat egyszerre képes egymás ekvivalenciájaként és ellentétéként interpretálni. Némi nagyvonalúsággal akár azt is mondhatjuk, hogy a metafizika alá-fölrendelő jellege helyett a mítosz mellérendelő jellege került előtérbe. Igazságtalan volna azonban ezt a fordulatot teljes egészében a posztmodern vívmányának tekinteni: Meletyinszkij például már Thomas Mann és James Joyce kapcsán is a mitologizálás olyan stratégiáiról beszél, ahol a szöveg a mítoszt mint készen kapott nyelvet használja, a mitologizálás poétikája így eszközzé válik a modern társadalomban kialakult helyzetek leírására.¹⁸ De a teljesség igénye nélkül említhető még számos szerző és munka, amelyek mérföldkövei irodalom és mítosz ilyenfajta kapcsolatának: a romantika számára felszabadító hatású Friedrich August Wolf *Prolegomena ad Homerum* (1795), amelynek szerepe a népi és nemzeti kultúra felértékelődésében és a filológiában is felbecsülhetetlen, a folklórkutatásra tett ösztönző befolyása mellett pedig rámutatott arra is, hogy több „érvényes” mítosz létezik, amelyek a folklór felől és egymással összevetve is vizsgálhatók. A görög-római mitológia és a modernség kapcsolatánál maradva, szintén megkerülhetetlen az antikvitással kapcsolatos nietzschei fordulat: a különböző szellemi elődök – Schiller, Schopenhauer, Wagner vagy a keveset említett, de annál jelentősebb hatást gyakorló Gottfried Semper¹⁹ – nyomán az 1872-es *A tragédia születése* az apollóni eszmény helyett dichotómiára épülő képzeteket, két pólus mentén elkülönülő archetípusokat vezetett be, a különböző minőségek együttes jelenléte pedig kimozdította az antikvitás megítélését a „nemes egyszerűség és csendes nagyság” winckelmanni kategóriájából, és a mítoszt „élővé” tette. Az irodalomban ennek nyomán „a mítosz nem pusztán forrás volt, amelyből régi korok egészen más gondolkodásmódját lehetett kiolvasni, hanem forma, amelyben egy adott vagy általános élethelyzet jut kifejezésre, szerkezet, amely egy adott és/vagy általános emberi (annak tartott) helyzethez alkalmazva mindig újraértelmezhető, újraalakítható”.²⁰ Új szemponttal

gazdagította a mitologikus szövegek filológiáját Milman Parry és a formuláris iskola munkássága is: a harmincas években az orális kultúrában létező mítoszok vizsgálatával rámutat egyes motívumokra, mitológémákra, amelyeket ezek a narratívák kész panelekként használnak. Látható, időben milyen távol gyökereznek a mítosz posztmodern felfogását elősegítő meglátások.

Mi a különbség a tapasztalat elbeszélésében két, a mítoszhoz másképp viszonyuló mű esetében? Érdekes erről konkrét szövegekre pillantva töprengeni: a legtöbb egyoldalú értelmezési kísérletnek manapság talán azok a művek az áldozatai, amelyek a diktatúrák, legtöbbször a kommunista éra tapasztalatából merítenek, vagy azzal bármilyen kapcsolatba hozhatók. Annak – téves – feltételezésén túl, hogy ezeknek a műveknek az elsődleges célja minden esetben a diktatúra tapasztalatának minél pontosabb és szemléletesebb elmesélése, alapvető különbségek állnak fenn a mítosszal való kapcsolattartás lényegét tekintve. Szabó Magda *A pillanat* című regénye kitűzi maga elé a rendszerrel nem szimpatizáló művészek viszontagságainak elbeszélését, és mindezt az Aeneas-mítosz átírásával teszi, Creusa bőrébe bújva, nyelvileg jelölve az alaptörténet ironikus, parodisztikus megbontását. A konkrét, mindenki számára egyetemesen ismert tapasztalat elmeséléséhez használja a mítosz ismert eseménysorát, a főszereplő megváltoztatásával viszont „modernizálja” motivációit: *A pillanatban* az alkotó nemzedék tapasztalata nem szorul magyarázatra, a szöveg az átértelmezett mítoszon átszűrve az egyén tapasztalatainak megértését és megérttetését célozza. A *Sinistrára* visszatekintve ennek fordítottját látjuk: a szöveg mitologikus jellege az egyén – a főszereplő, Andrej Bodor – tapasztalatait mutatja fel tágabb perspektívába helyezve, nagyobb szabású törvényszerűségek részeként. *A pillanat* mítoszkezelése a késő modernhez kapcsolódik, a „nemzedéki vallomásepika”²¹ stratégiáját követi, és az elbeszélés tétje a megértés – ugyanúgy, mint más késő modern mitologizáló regényekben, ahol központi kérdésként az merül fel, megragadható-e a nyelv által az identitás, például Németh Lászlónál vagy Márainál a *Béke Ithakában* című regényében. A *Sinistra körzet* már egy olyan posztmodern tapasztalat birtokában született, ahol a megértésnek ez a korábbi stratégiája már nem érvényes, annak forrása csakis az egyén tapasztalata lehet.

A posztmodern – vagy a posztmodern utáni – mitologizálás és a mitologikus gondolkodás kölcsönösen alakítják egymást, a mitologizálás nem csupán „tünete” a posztmodern – vagy, a szokásos óvatossággal, posztmodern utáni – valóságnak, nem csupán hatékony módja a posztmodern tapasztalat átcsatornázásának a művészetbe, hanem annak szerves része. A modernség mítoszértésének mérföldköveit említve talán már megvilágítást nyert, hogyan kerülnek előtérbe a mítosz más-más aspektusai, hogyan értelmeződik mítosz és művészet kapcsolata egyes kultúrtörténeti és társadalmi kontextusok tükrében, és fordítva, hogyan definiálja magát egy adott paradigma a mítosszal való kapcsolatán keresztül. Egyes periódusokban meghatározó volt, ma azonban nem jellemző a mítosznak például az a megközelítése, amely az európai(as) kultúrtörténet építőköveként, időbeli távlatban értelmezi azt – párhuzamosan azzal a tapasztalattal, hogy nincsenek univerzálisan érvényes narratívák, amelyek metonimikus kapcsolatokon keresztül magasabb rendű értelemalakzatokat hoznak létre azáltal, hogy szövegeken keresztül értelmezik a szövegen kívül tapasztalt valóságot. A multimédiás kontextusban ez tehet lehetővé egy új típusú átjárást „művészi” és „nem művészi” szöveg között, miközben reflektál is a multimedialitás tapasztalatára. Ahogyan szó esett már a mitologizáló szöveg mellérendelő jellegéről, ugyanúgy megállapíthatjuk ezt a mellérendelést időbeli tényezőként, *egyidejűségként*, szemben a metonimikus megközelítés lényegéhez tartozó elő- és utóidejűséggel. Ebből az egyidejűségből származik az érvényesség korlátozottságának tapasztalata, az általános érvényűség igényének elhalványulása a tapasztalat, átélés előtérbe kerülésével szemben.

A posztmodern – vagy posztmodern utáni – mítoszértés jellemzői a globális világban az univerzális tapasztalaton keresztül lesznek megragadhatók, a művészi szöveg reflexiója egyszerre irányulhat a legszűkebben értett szubjektív tapasztalatra és nemzetközi kulturális, társadalmi, politikai valóságra. Szó volt már róla, hogyan birkózik meg a mitologizálás nagyobb közösségeket érintő történelmi tapasztalatokkal, a szélesebb perspektíva pedig az interpretációs stratégiákban is szemléletváltást hozhat. A mitologizálás felismerése hangsúlytalanná tehet szociokulturális kontextussal kapcsolatos fejtegetéseket az elemzésben, a közvetlen referencializálhatóság kutatása helyett segíthet megfigyelni az egyedül univerzálissá tehető tapasztalat, a szubjektum *világban-létének* irodalmi reflexióját és ennek szemantikai-poétikai megoldásait.

JEGYZETEK

- ¹ Jurij LOTMAN, *A szűzsé eredete tipológiai aspektusból = Kultúra, szöveg, narráció*, szerk. Kovács Árpád, V. GILBERT Edit, Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, Pécs, 1994, 82–118.
- ² SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Mítosz és történetmondás = Uő, A regény amint írja önmagát*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1980, 34–57.
- ³ OLASZ Sándor, *Változatok a mitologizáló regényre. Kodolányi János: Vízözön, Márai Sándor: Béke Ithakában = Mai magyar regények*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003, 24–33.
- ⁴ Jean-Francois LYOTARD, *Széljegyzetek az elbeszélésekhez = Posztmodern filozófiai írások*, szerk. BUJALOS István, Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen, 1993, 88–90.
- ⁵ Alekszej LOSZEV, *A mítosz dialektikája*, Európa, Budapest, 2000, 30–31.
- ⁶ Jeleazar MELETYINSZKIJ, *A mítosz poétikája*, Gondolat, Budapest, 1985.
- ⁷ Pethő Bertalan ezzel kapcsolatban Kim Levint idézi: PETHŐ Bertalan, *A posztmodern*, Platón, Budapest, 1996, 42.
- ⁸ Jurij LOTMAN, *i. m.*, 83.
- ⁹ *Uo.*, 83–85.
- ¹⁰ BENGI László, *A szövegsegmentumok iterációja mint az epikai világ megalkotása = Tapasztalatcsere: esszék és tanulmányok Bodor Ádámról*, szerk. SCHNEIBER Tamás, VADERNA Gábor, L'Harmattan, Budapest, 2005, 114–131.
- ¹¹ LOTMAN, *i. m.*, 87.
- ¹² BENGI László, *i. m.*, 128.
- ¹³ LOTMAN, *i. m.*, 92–94.
- ¹⁴ MELETYINSZKIJ, *i. m.*, 276.
- ¹⁵ Northrop FRYE, *A kritika anatómiája*, Helikon, Budapest, 1998, 135.
- ¹⁶ LOTMAN, *i. m.*, 85.
- ¹⁷ PETHŐ Bertalan, *i. m.*, 70–74., 120–121.
- ¹⁸ Meletyinszkij úgy látja, azzal, hogy a társadalmi típusok ábrázolását felváltja az „everyman” egyetemes mikropszichológiájának rajza (Mann-nal és Joyce-szal kapcsolatban kiemelte Freud és főleg Jung hatását), megnyílt az út az archaikus eszközök részleges használata előtt az elbeszélés megszervezésében és a mitológiai típusú szimbolika előtt is. Kiemeli, hogy a 20. századi mitologizmus nyelve nem azonos a régi mítoszok nyelvével. MELETYINSZKIJ, *i. m.*, 473–475.
- ¹⁹ Nietzsche 1869 nyarán olvasta Semper *Der Stil* című munkáját, amely hatással volt az ekkor készülő, a görög zenés drámáról írott munkájára – ez lett később *A tragédia születésének előzménye*. A második drezdai Hoftheater felépítése 1871-ben kezdődött meg, az enteriőr festészeti programjának kidolgozása pedig 1873-ra tehető, ennek a programnak egyik meghatározó szereplője Dionüszosz. A kortársak és az utókor, sőt maga Semper is úgy értékeli a második Hoftheatert, mint művészi elképzeléseinek nagyszabású összegzését. Harry Francis MALLGRAVE, *Semper and the Birth of Tragedy = Uő, Gottfried Semper: architect of the nineteenth century: a personal and intellectual biography*, Yale University Press, New Haven, CT, 1996, 339–353.
- ²⁰ RITOÓK Zsigmond, *Márai és Homéros. Jegyzetek a Béke Ithakában-hoz*, Holmi, 2002/5, 264–273.
- ²¹ Kulcsár Szabó Ernő szóhasználata. KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A magyar irodalom története 1945–1991*, Argumentum, Budapest, 1994.

